

Наталія УРСУ,
orcid.org/0000-0002-2660-2144
доктор мистецтвознавства,
професор кафедри образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва
та реставрації творів мистецтва
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна) ursu@kpnpu.edu.ua

Іван ГУЦУЛ,
orcid.org/0000-0002-4797-5812
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва
та реставрації творів мистецтва
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна) hutsul@kpnpu.edu.ua

КАМ'ЯНЕЦЬ НА ПОДІЛЛІ: ПОДІЇ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОГО ЖИТТЯ КІНЦЯ ХІХ – СЕРЕДИНИ ХХ СТ.

Мета статті – розглянути культурно-мистецьке життя Кам'яця на Поділлі кінця ХІХ – середини ХХ ст., яке стало базою для постання розгалуженого культурно-мистецького центру в регіоні. Методологія дослідження містить аналіз історичних відомостей культурно-мистецького руху на Поділлі в руслі загальних тогочасних мистецьких спрямувань, використовуються архівні документи, історичні відомості, літературні джерела спогадів сучасників тих подій.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше систематизуються розрізнені архівні, історичні відомості та наукові розвідки мистецьких подій кінця ХІХ – початку ХХ ст., піддані аналізу передумови концентрації на Кам'яничині різних мистецьких згуртувань, які збагачували та розвивали мистецьке життя регіону.

Зазначається, що народні традиції, мова, художньо оздоблені житло і предмети вжитку Поділля впливали на митців, прибулих із різних регіонів України, імперської Росії та з-за кордону, котрі захоплювалися новим для них народним мистецтвом і, поєднуючи набуту освіту, смаки та засвоєні нові європейські мистецькі напрями, намагалися втілити все це у власних творах.

Акцентована увага на тому, що на культуру краю значно вплинув розквіт краєзнавчого руху на Кам'яничині кінця ХІХ ст., створення у Кам'яні Давньоосховища старожитностей спочатку головним чином церковної древності, а потім – й інших предметів археології, історії та етнографії краю. Виняткове значення для справи поширення зацікавленості до культури Поділля мало створення публічної бібліотеки. Відзначається, що потужним поштовхом для розвитку візуального мистецтва було відкриття художньо-промислової школи, яка призвела до стрімкого розвитку образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва в регіоні.

Заснування урядом УНР у 1918 р. Українського університету в Кам'яні-Подільському активізувало наукову, дослідницьку, культурно-мистецьку діяльність, викликало поживлення інтересу людей до народної та сакральної мистецької спадщини, сприяло розгортанню культурного і художнього життя краю. Виникали різні громадські інституції, мистецькі об'єднання і товариства, серед яких – потужне просвітницьке товариство «Просвіта».

Непересічні особистості, такі як М. Орловський, Ю. Сіцинський, М. Яворський, Й. Ролле, В. Розвадовський, В. Гатенмейстер, К. Широцький, І. Огієнко, Т. Яблонська, О. Грен та багато інших, вплинули на різні сфери дослідницької, освітньої, культурної та художньої діяльності рідного краю.

У підсумку зазначено, що культурно-мистецьке життя Кам'яця на Поділлі кінця ХІХ – середини ХХ ст. зумовило значне зацікавлення діячів культури і мистецтва осередку, педагогів, дослідників музейної та краєзнавчої справи, товариств різних напрямів у вивченні рідного краю та створення під впливом отриманих знань і вражень різнобічного, високохудожнього культурно-мистецького доробку на теренах Поділля.

Ключові слова: Кам'янець, культурно-мистецьке життя, музей, краєзнавство, творча діяльність.

Natalia URSU,
orcid.org/0000-0002-2660-2144
Doctor of Art Criticism,
Professor at the Department of Fine Arts and Arts and Crafts and Restoration of Works of Art
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University
(Kamianets-Podilskyi, Khmelnytsky region, Ukraine) ursu@kpnpu.edu.ua

Ivan HUTSUL,

orcid.org/0000-0002-4797-5812

Candidate of Art History,

Associate Professor at the Department of Fine Art and Arts and Crafts and Restoration of Works of Art
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University
(Kamianets-Podilskyi, Khmelnytsky region, Ukraine) hutsul@kpnu.edu.ua

KAMYANETS IN PODILYA: THE CULTURAL AND ARTISTIC LIFE OF THE LATE XIX – MID XX CENTURY

The purpose of the article is to consider the cultural and artistic life of Kamyanets in Podillya in the late XIX – mid XX centuries, which became a solid basis for the emergence of an extensive cultural and artistic center in the region. The research methodology contains an analysis of historical information of the cultural and artistic movement in Podillya in line with the general artistic trends of the time, uses archival documents, historical information, literary sources of memories of contemporaries of those events.

The scientific novelty of the work is that for the first time disparate archival, historical information and scientific explorations of artistic events of the late nineteenth and early twentieth centuries, subjected to the analysis of the preconditions for the emergence of concentration in the Kamyanets-Podilsky region of various artistic associations that enriched and developed the artistic life of the region.

It is noted that folk traditions, language, artistically decorated housing, and household items of Podillya influenced artists who came from different regions of Ukraine, Imperial Russia and abroad, who were fascinated by new folk art and combining their education, tastes and assimilated. New European artistic trends tried to embody all this in their own works. It is emphasized that the flourishing of the local lore movement in Kamyanets-Podilskyi region at the end of the 19th century, the creation in Kamyanets of the Antiquities Store of antiquities, first church antiquity, and then other objects of archeology, history, and ethnography of the local region.

The creation of a public library was emphasized for the exceptional importance of spreading interest in the culture of Podillya. It is noted that a powerful impetus for the development of visual arts was the opening of art and industry school, which led to the rapid development of fine and decorative arts in the region. It was also noted that the founding of the Ukrainian University in Kamianets-Podilskyi in 1918 by the UPR government intensified scientific, research, cultural and artistic activities, aroused people's interest in folk and sacred artistic heritage, and contributed to the development of cultural and artistic life of the region.

Various public institutions, art associations and societies emerged, including the powerful Enlightenment Society "Prosvita". Unusual personalities such as M. Orlovsky, Y. Sitsinsky, M. Yavorsky, J. Rolle, V. Rozvadovsky, V. Hagenmeister, K. Shirotsky, I. Ogienko, T. Yablonska, O. Gren and many others are marked, which is significant influenced various areas of research, educational, cultural, and artistic activities of the native land.

It is noted that the cultural and artistic life of Kamyanets in Podillya in the late nineteenth – mid twentieth century caused considerable interest of cultural and artistic figures of the center, teachers, researchers of museum and local lore, societies of different directions in the study of the native land and the creation under the influence of knowledge and impressions of diverse, highly artistic cultural and artistic achievements in Podillya.

Key words: Kamenets, cultural and artistic life, museum, local lore, creative activity.

Постановка проблеми. Для періоду другої половини XIX – початку XX ст. притаманна консолідація мистецьких представників країни у центрах, котрі славилися своїми давніми історичними та художніми звичаями. Насамперед це Київ і Харків, далі – Одеса з її Товариством південноросійських художників. Окрему групу становили Львів та Ужгород, що перебували у складі Австро-Угорської держави. Маючи певні творчі відмінності, котрі впливали хоча би з того, що майже всі майстри Львова й Ужгорода здобували освіту лише в західноєвропейських художніх закладах, більшість митців різних осередків відчувала свою належність до єдиного українського мистецтва. Ідейність, народність, реалізм стали головними гаслами демократично настроєних митців.

Аналіз досліджень. Серед дослідницького феномену вирізняються напрацювання І. Гарнага (Гарнага, 1990), О. Ерн (Ерн (Гагенмейстер-Корецька), 1993), Е. Сіцинського (Сьцинській, 1909) і наукові пошуки В. Соловей (Соловей, 1990), С. Трубчанінова (Трубчанінов, 1990), С. Федоренка (Федоренко, 1990). Водночас нашу увагу привертає історична праця Б. Бутник-Сіверського (Бутник-Сіверський, 1966) і фундаментальне дослідження Л. Артюха, В. Балушок та ін. (Артюк, Балушок та ін., 1994).

Мета статті – дослідити розвиток культурно-мистецького життя кінця XIX – початку XX ст. на землях Кам'янця, відродження інтересу до народної творчості, виникнення художніх навчальних закладів, прагнення віднайти національне обличчя на тлі історизму.

Виклад основного матеріалу. Сецесія як реакція на еkleктичні запозичення з культурного доробку минулого відображається й у подільській культурі. У прихильників модерну був інтерес до відтворення ритмів і форм живої природи у стилізованих орнаментальних мотивах і декорі. Поєднання інтересів митців до національної спадщини та різностильових орнаментальних мотивів спричинило гостре зацікавлення митців народним українським мистецтвом, зокрема формами та традиційними візерунками.

На цьому ж етапі на Поділлі з'являються перші ентузіасти, які мають за мету створення творчих осередків для залучення пересічних людей до художньої культури. ХІХ століття, намагаючись відійти від «старовинної схоластики», вводить багато інновацій. Розробляються доступніші методи та методики, складаються цілі програми з оволодіння образотворчими дисциплінами. Навчання ведеться поступово з логічною послідовністю, починаючи від найпростіших елементів до складних образів і постановок (Артюх, 1994: 9–11).

Становлення та розвиток культурно-мистецької діяльності на теренах Кам'янця характеризувалися двома напрямками: цехові, ремісничі майстерні й осередки вільних художників. Творчість перших базувалася на традиційних народних промислах, які задовольняли попит населення предметами ужиткового мистецтва та були достатньо розвинуті на цих землях. Праця вільних художників, що часто не приносила належного заробітку, зосереджувалася навколо навчальних закладів, де працювала переважна частина представників цієї категорії, оскільки тимчасові приватні замовлення часто не давали можливості отримувати достойну зарплату.

Аналіз умов і мотивів виникнення мистецького осередку в Кам'янці наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ ст. спричинив розгляд деяких загальних течій, необхідних для розвитку мистецтва регіону. Художню діяльність митців Кам'янця не варто розглядати окремо від розвитку культури краю і мистецтва взагалі.

Культурні події у Кам'янці розвивалися в сукупності різноманітних видів мистецтва: зодчества, скульптури, живопису, графіки, декоративно-прикладного мистецтва. Неабияку роль у формуванні творчих особистостей краю відіграли громадські інституції, товариства та мистецькі об'єднання, образотворча освіта, музейна справа та її складова частина – виставкова діяльність. Значну роль у культурному житті краю відігравали й окремі особистості.

Культурний розвиток краю, зумовлений регіональними чинниками, активно вплинув на фор-

мування та рівень художньої спадщини Кам'янця. Період, що розглядається, надзвичайно складний і буреломний, коли не лише історія країни, але й культура розвивалися під знаком кардинальних зрушень у художній свідомості, поглядах на завдання та мету мистецтва. Художньо-стилістичні та композиційні характеристики видів образотворчого мистецтва Кам'янця свідчать про їхню схожість із творчими процесами на всій території Європи, зокрема України, що дозволяє вивести їх до рангу невід'ємної складової частини національної художньої культури. Водночас досить чітко виступають і локальні відмінності у творчості кожного митця. Мистецтво краю формувалося під впливом художніх традицій інших країн, зокрема Німеччини, Польщі, Росії тощо. Європейські освітні тенденції, хоч і опосередковано, все ж мали вплив на становлення професійного мистецтва на Кам'янецьчині.

Особливістю художнього життя регіону кін. ХІХ – поч. ХХ ст. стало становлення і розвиток музейної справи та, як наслідок, активне розгортання виставкової діяльності майстрів різних видів мистецтв і зібраних для музейних фондів зразків та експонатів. У 1865 р. при єпархіальному управлінні на базі Кам'янець-Подільської духовної семінарії був заснований Подільський єпархіальний історико-статистичний комітет. Одним із його представників був священник церкви села Глядок Проскурівського повіту М. Орловський (1807–1887), котрий залишив нащадкам багату творчу спадщину. Ним описано майже всі повітові міста Подільської єпархії. Також він проводив активну науково-літературну діяльність. М. Орловським була зібрана унікальна бібліотека із 2 349 рідкісних книг і рукописів, частину з яких він передав Подільській семінарії (Федоренко, 1990: 69–70).

Піднесення національно-культурного відродження в Україні у 60–90-х рр. ХІХ ст. стало переломним для розвитку історичного краєзнавства і його організаційних структур. Краєзнавчий рух, тісно пов'язаний із народознавством, поширився за рахунок притоку до історичної галузі різночинців – інтелігентів та аматорів, об'єктивно став виявом просвітництва та національного відродження за нових соціально-економічних і політичних умов (Соловей, 1990: 13).

Розквіт краєзнавчого руху на Кам'янецьчині спостерігається вже на початку 90-х рр. ХІХ ст. Подвижницька діяльність голови історико-статистичного комітету архієпископа Димитрія і його помічників Ю. Сіцінського (1859–1937) і М. Яворського (1807–1887) перетворила єпархіальний комітет на представницьке і розгалужене

історико-краєзнавче товариство. Архієпископ Димитрій під час своїх поїздок по Подільській єпархії збирав дані про цікаві історичні й археологічні об'єкти, сприяв збору пам'яток церковної старовини та місцевого народного побуту. Цей священник став ініціатором організатором розчищення залишків скельного монастиря, яке здійснили селяни с. Бакота. Ці розкопки стали базою для створення своєрідного музею.

Інтерес викликає «Опис предметів старовини» з Музею Подільського церковного історико-археологічного товариства, складений Ю. Сіцинським у 1909 р. і надрукований у типографії Свято-Троїцького Братства (Сьцинській, 1909). Музей існував з 1890 р., спочатку як Давньосховище старожитностей Подільського Єпархіального історико-статистичного комітету, який було перетворено у 1903 р. на Подільське церковне історико-археологічне товариство. У цю колекцію цінних речей спочатку надходили головним чином церковні древності, але не виключалися й інші предмети старовини. Це єдина на Поділлі колекція старожитностей, до якої належали пам'ятки археології, історії й етнографії місцевого краю.

Спершу музей розміщувався у верхній галереї Кам'янець-Подільського кафедрального собору, а з 1903 р., з дозволу Подільського губернатора А.А. Ейлера – у казенній, так званій по-домініканській споруді (Сьцинській, 1909). У тому ж 1890 р. історичний музей було переведено до приміщення Казанського кафедрального собору (колишнього кармелітського костелу). Музей мав три відділи: бібліотеку, у фондах якої були книги, що стосувалися історії Поділля, твори російських, польських та інших авторів; архів, у якому зберігалися документи минулого; у третьому відділі знаходилися пам'ятки мови та письма, стародруки XVI–XVIII ст., фото, гравюри, малюнки архітектурних пам'яток, живопис, скульптура, посуд та інші предмети. Члени товариства і прихильники музею збирали все, що мало історичну і культурно-мистецьку цінність. Експонати виходили за встановлені церковні межі й об'єктивно сприяли перетворенню давньосховища на світсько-культурний освітній заклад (Соловей, 1990: 15).

У сузір'ї дослідників культури Подільського краю найяскравіше сяє зірка Юхима Сіцинського (1859–1937). У фондах Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника зберігаються зібрані Сіцинським унікальні колекції подільських вишивок і народного одягу. Він провів значну роботу, створюючи музеї, збираючи та публікуючи матеріали з історії Поділля. Його культурологічна

спадщина становить близько 200 праць (монографій, статей, нарисів з історичного краєзнавства) (Сьцинській 1909). Багато зроблено дослідником і у справі збирання, вивчення та систематизації етнографічних матеріалів Поділля.

Допомогу в організації давньосховища, в поповненні фондів музею новими експонатами надали М. Яворський, Л. Раковський, Й. Ролле, М. Грейм, О. Прусевич, А. Тарнавський, С. Лобатинський та ін. Одним із найвидатніших подільських культурологів є Й. Ролле (1830–1894) – автор серії з 80 книг і нарисів «Історичні оповідання» та ін.; В. Гульдман (1854–1907) – краєзнавець, статистик, автор публікацій про подільські поселення, пам'ятники старовини; В. Гагенмейстер, К. Широцький та ін.

Активна культурно-мистецька, популяризаторська діяльність викликала пошук інтересу людей до народної та сакральної мистецької спадщини, розвідок у цій галузі, а також сприяла розгортанню художнього життя на цих землях. У процесі дослідження розвитку художньої культури краю початку ХХ ст. не можна залишити поза увагою роботу на його території громадських інституцій, мистецьких об'єднань і товариств. У березні 1906 р. у Кам'янці-Подільському було засноване товариство «Просвіта», метою якого було піднесення культурного рівня населення Поділля. Наприкінці ХІХ – на поч. ХХ ст. аналогічні культурно-освітні товариства відкривалися на території всієї України (перша «Просвіта» була заснована у Львові в 1868 р.). Товариство займалося організацією бібліотек-читалень, видавництвом популярної літератури, відкриттям загальноосвітніх і фахових шкіл мистецтва та фольклору. Його засновниками були К. Солуха, М. Іванецький і Ю. Сіцинський. У зв'язку з організацією нових, радянських культурно-освітніх установ Подільська «Просвіта» припинила свою діяльність у 1922 р. (Федоренко, 1990: 7).

Значну роль у збереженні культурно-національної спадщини відіграла Кам'янець-Подільська духовна семінарія, де досліджувалася історія, культура, етнографія, фольклор краю. Зібраний фольклорно-етнографічний матеріал використали у своїй творчості С. Руданський («Народні малоросійські пісні, зібрані в Подільській губернії» в 2 т., 1852, «Подільське весілля» 1862); А. Свидницький («Великдень у подолян», 1860); К. Шейковський («Побут подолян», 1860), А. Коціпінський, І. Данильченко, М. Симашкевич, М. Леонтович, М. Білінський, який склав 44 біографії видатних діячів краю, він також є автором низки краєзнавчих праць.

Для дослідження культури та мистецтва краю багато зробили В. Антонович, М. Петров,

М. Грушевський, які за заслуги у розвитку краю були обрані почесними членами Подільського історико-археологічного товариства. Культуру краю, зокрема північно-західної його частини, досліджували видатні етнографи М. Костомаров, П. Чубинський, М. Біляшівський, В. Кравченко, Олена Пчілка (О. Косач).

Мистецько-освітній рух на теренах східних областей України, що перебували у складі Росії, протікав під знаком актуалізації художньо-промислової освіти. Перебудова освіти у сфері образотворчого мистецтва до 1917 р. тут була переважно ініціативою художньої інтелігенції, старанням якої створювалися навчальні заклади (Шмагало, 2005: 140).

Одним із перших навчальних центрів на Поділлі, який давав художньо-ремісничу освіту та сприяв розвитку місцевих народних промислів, зокрема гончарства, була Кам'янець-Подільська художньо-промислова школа. Виникнення цього освітнього закладу в тодішній провінції царської Росії стало можливим завдяки зусиллям українського художника-передвижника В'ячеслава Розвадовського (1875–1943).

В. Розвадовський у 1905 р. влаштував виставку своїх картин у Кам'янці-Подільському; тоді ж він звернувся в Імператорську Академію мистецтв із проханням про відкриття художньої школи для сільських дітей. Художні класи почали працювати з 1905 р. у приміщенні поряд із давнім сховищем історико-археологічного товариства. Очолював школу сам Розвадовський, класи існували на кошти, виділені частково Подільською земською управою, а частково – на гроші від сплати за навчання і субсидію Петербурзької академії живопису (Шмагало, 2005: 133). Значною заслугою школи стала краєзнавча робота, що виконувалася під керівництвом провідних викладачів, відкриття невеликого шкільного музею, використання зібраних експонатів і матеріалів народної творчості у навчальному процесі тощо. Розвадовський захоплено впроваджував не лише у навчальний процес, а й у життя школи народне мистецтво, вдягаючи учнів у вишиванки та капелюхи-брилі.

Культурно-освітнє становлення регіону на початку ХХ ст. відбувалося через історико-краєзнавчий рух, науковим центром якого на Поділлі продовжував залишатися музей. Будучи єдиним у Подільській губернії сховищем старожитностей, він поступово поповнювався матеріалами з археології, історії, етнопредметами церковного вжитку. З 1914 р. його переведено в окремий мурований двоповерховий будинок (колишнє духовне училище) у Старому місті.

На другому поверсі розмістилися музейні колекції, на першому – бібліотека, архівні матеріали та склади. Усі його експонати (яких у 1909 р. за даними Ю. Сіцінського було нараховане 7 684) стали основою для створення історичного музею-заповідника (Соловей, 1990: 18).

Зростання інтересу до національних цінностей сприяло подальшому розвитку художньої освіти на Поділлі. Неоціненний внесок належить мистецтвознавцеві, художнику-графіку, педагогу В. Гагенмейстеру, який став наступником Розвадовського на посаді директора художньої школи у 1916 р. За часів його керування школа не лише збереглася як навчальний заклад, а й стала важливим культурним осередком, у якому поряд із навчанням велася інтенсивна культурологічна та науково-дослідна робота.

Упродовж всієї своєї діяльності художньо-промислова школа формувала навчальний процес і програми відповідно до свого призначення – розвитку місцевих народних промислів і вдосконалення мистецького та технічного рівня створюваних виробів. Творчий шлях школи завершив хронологічний розвиток художньо-промислової освіти у східних областях України на початку ХХ ст. Він став яскравим віддзеркаленням процесів, пов'язаних зі становленням українського професійного декоративно-прикладного мистецтва (Шмагало, 2005: 139).

Школа, навколо якої групувалося художнє життя регіону, її кадри й активна діяльність стали міцним фундаментом і для відкриття в новоствореному першому українському державному університеті мистецьких кафедр. Вихованець художньо-промислової школи К. Широцький, один із найвизначніших тогочасних вчених-українознавців, виконував обов'язки професора кафедри українського мистецтва. Кафедру світового мистецтва очолював Ю. Сіцінський, якого зі школою пов'язували краєзнавчі справи (Художня школа...2006: 3). З 1919 по 1933 рр. історію світового мистецтва в університеті викладав В. Гагенмейстер.

Згадує донька В. Гагенмейстера Ольга Ерн, за спеціальністю теж кераміст-технолог: «Ці спогади я хочу почати з коротенької згадки життя 30-х рр. у чудовому рідному місті мого дитинства – Кам'янці-Подільському. Він тоді ще вирував спогадами досить близького минулого. Ще діти бавились українськими марками-шагами (були такі маленькі марки-гроші, які ми звали «петлюрівськими»). Ще викладали в колишньому Кам'янецькому університеті (тоді ІНО) і в інших навчальних закладах колишні січові стрільці, стрільці УГА, ЧУГА, вояки УНР. У місті оселилось багато діячів науки і культури – вихідців з

Галичини, котрі змушені були перейти Збруч, а також колишні діячі Уряду України. Та й сам Кам'янець-Подільський, як колишнє губернське місто, мав чимало видатних людей і талантів. Відроджувалась українська культура, ще панував дух засновника і першого ректора Університету Івана Огієнка – дух національного відродження. Ще викладали в ІНО відомі професори і доценти В. Гериневич, М. Драй-Хмара, Ю. Сіцинський, В. Поліщук та ін. Розквітало українське народне мистецтво» (Ерн, 1993: 48).

У 20-ті рр. ХХ ст. Кам'янець-Подільський жив бурхливим культурним життям. У місті виходили десятки газет і часописів, у яких друкувалися вірші, оповідання, нариси досвідчених і молодих літераторів. Тут робили свої перші спроби В. Сосюра та В. Поліщук, писав статті прозаїк М. Ірчан, творили відомі письменники. Центром культурного життя міста був університет, ідея заснування якого належала академіку В. Вернадському. Він домігся підписання гетьманом Скоропадським відповідного універсалу, й у жовтні 1918 р. відбулося урочисте відкриття університету.

Першій річниці університету був присвячений номер найбільшої тогочасної газети «Україна». У матеріалах місцевої преси знаходимо відомості про публічні лекції провідних професорів вишу, вечори пам'яті Т. Шевченка, студентські свята тощо (Трубчанінов, 1990: 83). Професор І. Огієнко, що обіймав посаду першого ректора університету, доклав чимало зусиль для заснування університетської книгарні, у якій, зокрема, видавалися науково-популярні лекції викладачів, а також праці самого І. Огієнка, спрямовані на популяризацію української мови (Бутник-Сіверський, 1996: 388).

У 20-х рр. у Кам'янці-Подільському продовжувався яскравий розвиток музейної справи. У цей період у місті працювали такі музеї: Археологічний (реорганізований у 1920 р. з Подільського церковного історико-археологічного товариства) – директор Ю. Сіцинський; Природничий музей – директор Я. Регул; Мистецько-промисловий – директор В. Гагенмейстер (Соловей, 1990: 12).

Піднесення інтересу до краєзнавчої діяльності спричинило те, що у лютому 1921 р. наказом Кам'янець-Подільського повітового виконкому був створений Комітет охорони пам'яток старовини, мистецтва і природи, якому підпорядковувалися музеї, архіви та бібліотеки. Спочатку його очолював професор Кам'янець-Подільського університету П. Клименко, пізніше – професор П. Клепацький. Комітет складався із секцій, серед яких провідними були музейна, археологічно-монумен-

тальна й архівна. Повітовий комітет був ліквідований у травні 1922 р. На створеному ним фундаменті з'явилася окрема установа – Кам'янець-Подільське архівне управління, згодом перейменоване в окружне управління, а ще пізніше – в обласний державний архів (Гарнага, 1990: 11).

У Кам'янці протягом 1908-1922 рр. у різний час у промисловій школі працювали митці В. Розвадовський і М. Роот, художник-графік В. Гагенмейстер, художники М. Добровольський, І. Захаров, О. Адамович, Г. Журман, В. Корецька, В. Шаврін, художник-авангардист О. Грен та багато ін. У 1910-х рр. в Кам'янець-Подільській чоловічій гімназії викладав каліграфію та малювання відомий український живописець Д. Жудін. У пер. пол. ХХ ст. художнє життя Кам'яниччини розвивалося у світлі загальних культурно-освітніх процесів. Митці, які творили в регіоні, не лише брали активну участь у культурній діяльності осередку, але й були провідними педагогами освітніх художніх закладів.

У наші дні нащадки не забувають видатних представників мистецького осередку кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. У стінах сучасної художньої школи педагогічним колективом був створений невеликий музей-кімната історії подільської художньої освіти. Колекцію музею поповнили експонати, передані родиною Розвадовських і донькою В. Гагенмейстера – О. Ерн. Це родинні фотографії, твори живопису та графіки. Художник С. Кукуруза подарував музею цінну бібліотеку й офортний станок. Серед інших експонатів музею керамічні та ткацькі вироби учнів школи, а у збірці живопису знаходяться твори відомих митців Т. Яблонської, М. Ліщинера, О. Пламеницького, І. Беклемішевої, С. Грузберга, О. Грена та ін. (Художня школа, 2006: 11).

Варто констатувати, що культурно-мистецьке життя Кам'янця розвивалося у декількох, висвітлених вище, відносно незалежних напрямках: просвітницька справа, краєзнавча та педагогічна діяльність, особиста творча праця, участь у створенні музеїв, виставок, експозицій. Органічна структура сприяла розвитку та ґрунтовно впливала на різні сфери художнього життя не лише регіону, але й далеко за його межами.

Культурно-мистецьке життя Кам'янця є результатом давніх культурних традицій регіону. Сторони розвитку культури різних рівнів і напрямів були нерозривно пов'язані з національними регіональними традиціями та водночас вбирали в себе провідні європейські течії. Становлення та розвиток музейної справи Кам'янця стали суттєвим доповненням до загальної картини розвитку

культурного осередку ХХ ст., а спрямована діяльність провідних працівників і прихильників краєзнавчої праці забезпечувала збір, дослідження і збереження історичної та культурної спадщини краю, адже Кам'яничина – це унікальний в етнокультурному відношенні регіон, який увібрав духовно-культурні надбання не лише українського народу, але й польського, російського, єврейського, молдавського, вірменського. Значну роль у культурному житті регіону займали окремі особистості, які творчістю і працею зробили великий внесок у розвиток художньої культури та стали незамінними учасниками різноманітних культуротворчих процесів, що відбувалися на цій території у ХХ ст.

Висновки. Культурно-мистецька діяльність розвивалася у руслі загальних процесів і була нерозривно пов'язана з основними напрямками сус-

пільного життя, які нуртували на території краю у ХХ ст. Провідні митці брали безпосередню участь у виставковій діяльності та були активними учасниками музейної справи, краєзнавчими дослідниками. Їхня художня творчість тісно перепліталася з педагогічною роботою, що дає можливість констатувати факт їхньої безперечної участі у становленні та розвитку професійної художньої освіти на Поділлі. Накопичені з роками знання, уміння та навички видатних діячів культури регіону передавалися від покоління до покоління, збагачувалися новим досвідом, обростали новими технологіями. Це стало підґрунтям для виникнення у Кам'янці-Подільському потужного культурно-мистецького осередку, який упродовж довгих років екзистенції об'єднував видатних представників української еліти, що впливали на розвиток творчого життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бутник-Сіверський Б. Українське радянське народне мистецтво (1917–1941). Київ : Наукова думка, 1966. 226 с.
2. Гарнага І. З історії Кам'янець-Подільського комітету охорони пам'яток старовини (1920–1922 рр.). *Музей і Поділля : тези доп. наук. конф., присвяченої 100-річчю від дня заснування Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника*. Кам'янець-Подільський, 1990. С. 11–12.
3. Ерн (Гагенмейстер-Корецька) О. Закоханій у Поділля. *Подільське братство*. 1993. № 3. С. 48–54.
4. Мистецька освіта в Україні середини ХІХ – середини ХХ ст.: структурування, методологія, художні позиції. Львів : Українські технології, 2005. 528 с.
5. Поділля: історико-етнографічне дослідження / Артюх Л.Ф., Балущок В.Г., Болтарович З.Є. та ін. Київ : Доля, 1994. 504 с.
6. Сьцинській Е. Опис предметів старини. Музей Подольського Історико-Археологічного Общества. Каменець-Подольськ : Типографія Подольського СвятоТроїцького Братства, 1909. 105 с.
7. Соловей В. Історія музею в 20–30-ті роки. *Музей і Поділля : тези доп. наук. конф., присв. 100-річчю від дня заснування Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника*. Кам'янець-Подільський, 1990. С. 12–15.
8. Трубочанінов С. Відображення в експозиції і фондах музею культурного життя Кам'янця-Подільського в роки громадянської війни. *Музей і Поділля : тези доп. наук. конф., присв. 100-річчю від дня заснування Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника*. Кам'янець-Подільський, 1990. С. 83–84.
9. Федоренко С. Подільська «Просвіта». *Музей і Поділля : тези доп. наук. конф., присв. 100-річчю від дня заснування Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника*. Кам'янець-Подільський, 1990. С. 77–80.
10. Федоренко С. *Подільський історик М.Я. Орловський*. *Музей і Поділля : тези доп. наук. конф., присв. 100-річчю від дня заснування Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника*. Кам'янець-Подільський, 1990. С. 69–70.
11. Художня школа від учора до сьогодні: до 100-річчя художньої освіти на Поділлі. Кам'янець-Подільський : ПП «ВІТА», 2006. 36 с.

REFERENCES

1. Butnyk-Siversky B. (1966). *Ukrainske radianske narodne mystetstvo (1917–1941)* [Ukrainian Soviet folk art (1917–1941)]. Kyiv: Naukova dumka, 1966. 226 s. [in Ukrainian].
2. Harnaga I. (1990) *Z istorii Kamianets-Podilskoho komitetu okhorony pamiatok starovyny (1920–1922 rr.)* [From the history of the Kamyanets-Podilsky Committee for the Protection of Antiquities (1920–1922)]. *Muzei i Podillia: tezy dop. nauk. konf., prysviachenoi 100-richchiiu vid dnia zasnuvannia Kamianets-Podilskoho istorychnoho muzeiu-zapovidnyka*. Kamianets-Podilskyyi. Pp. 11–12. [in Ukrainian].
3. Ern (Hagenmeister-Koretska) O. (1993). *Zakokhanyi u Podillia* [In Love with Podillya]. *Podilskoe bratstvo*. № 3. P. 48–54. [in Ukrainian].
4. *Mystetska osvita v Ukraini seredyny XIX – seredyny XX st.: strukturuvannia, metodolohiia, khudozhni pozytsii* (2005) [Art education in Ukraine in the middle of the XIX – middle of the XX century: structuring, methodology, artistic positions]. Lviv: Ukrainski tekhnolohii. 528 s. [in Ukrainian].
5. *Podillia: istoryko-etnografichne doslidzhennia* (1994) [Podillya: historical and ethnographic research] / Artiukh L.F., Balushok V.H., Boltarovych Z.Ie. ta in. Kyiv: Dolia, 1994. 504 s. [in Ukrainian].
6. Setsynskiy E. (1909). *Opis predmetov stariny. Muzey Podolskago Istoriko-Arkheologicheskago Obshchestva* [Inventory of objects of antiquity. Museum of Podolsk Historical and Archaeological Society]. Kamenets-Podolsk: Tipografiya Podolskago SvyatoTroitskago Bratstva. 105 s. [in Russian].

7. Solovey V. (1990). *Istoriia muzeiu v 20–30-ti roky* [History of the museum in the 20–30s]. *Muzei i Podillia: tezy dop. nauk. konf., prysv. 100-richchiiu vid dnia zasnuvannia Kamianets-Podilskoho istorychnoho muzeiu-zapovidnyka*. Kamianets-Podilskiyi. P. 12–15. [in Ukrainian].
8. Trubchaninov S. (1990). *Vidobrazhennia v ekspozytsii i fondakh muzeiu kulturnoho zhyttia Kamiansia-Podilskoho v roky hromadianskoi viiny* [Reflection in the exposition and funds of the Museum of Cultural Life of Kamyanets-Podilsky during the Civil War]. *Muzei i Podillia: tezy dop. nauk. konf., prysv. 100-richchiiu vid dnia zasnuvannia Kamianets-Podilskoho istorychnoho muzeiu-zapovidnyka*. Kamianets-Podilskiyi. Pp. 83–84. [in Ukrainian].
9. Fedorenko S. (1990). *Podilska "Prosvita"* [Podolsk "Enlightenment"]. *Muzei i Podillia: tezy dop. nauk. konf., prysv. 100-richchiiu vid dnia zasnuvannia Kamianets-Podilskoho istorychnoho muzeiu-zapovidnyka*. Kamianets-Podilskiyi. Pp. 77–80. [in Ukrainian].
10. Fedorenko S. (1990). *Podilskiyi istoryk M.Ya. Orlovskiy* [Podolsk historian M.Ya. Orlovsky]. *Muzei i Podillia: tezy dop. nauk. konf., prysv. 100-richchiiu vid dnia zasnuvannia Kamianets-Podilskoho istorychnoho muzeiu-zapovidnyka*. Kamianets-Podilskiyi. Pp. 69–70. [in Ukrainian].
11. *Khudozhnia shkola vid uchora do sohodni: do 100-richchia khudozhnoi osvity na Podilli* (2006) [Art school from yesterday to today: to the 100th anniversary of art education in Podillya]. Kamianets-Podilskiyi: PP "VITA". 36 s. [in Ukrainian].